

АРХІТЕКТОНІКА ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Бондар Н. А.

ВСТУП

Проблематика правових цінностей у сучасній юридичній науці набуває особливої актуальності в контексті глобалізації правових систем, уніфікації міжнародних стандартів захисту прав людини та трансформації національних правопорядків. Права людини як система фундаментальних правових цінностей становлять основу сучасного конституціоналізму та визначають аксіологічні орієнтири розвитку правових систем демократичних держав.

Взаємозв'язок правових цінностей і прав людини є багатоаспектним феноменом, що потребує комплексного теоретико-методологічного аналізу. З одного боку, права людини виступають фундаментальними правовими цінностями, що мають універсальний характер і визнаються міжнародною спільнотою. З іншого боку, конкретні правові цінності (справедливість, рівність, свобода, гідність) становлять аксіологічне підґрунтя системи прав людини та визначають їх зміст і спрямованість.

Проблематика правових цінностей та прав людини привертала увагу багатьох науковців. Різні аспекти аксіології права досліджували О. Бандура, Д. Лук'янов, В. Торяник, П. Макушев, К. Жебровська, Ю. Разметаєва, В. Качур, В. Чернописька, П. Поліщук, О. Грищук, Ю. Волкова, О. Поцюрко, Н. Бровко, А. Пуховська, О. Орловський, М. Бондарук та інші. У їхніх працях розкрито сутність правової цінності як категорії філософії права, проаналізовано різні методологічні підходи до її тлумачення, а також розглянуто окремі фундаментальні цінності, такі як справедливість, гідність, свобода, рівність. Однак, всупереч значному доробку, у науці все ще недостатньо уваги приділено систематизації та моделюванню внутрішньої будови (архітектоніки) системи правових цінностей у нерозривному зв'язку з правами людини, а також комплексному дослідженню теоретико-методологічних засад, які забезпечують єдність аксіологічного та нормативного вимірів права.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного теоретико-методологічного аналізу архітектоніки правових цінностей, виявленні їхньої ієрархічної структури та визначенні місця і ролі прав людини як центральної ланки в цій системі.

1. Правова цінність як категорія філософії права

У сучасній юридичній науці спостерігається трансформація дослідницької парадигми: від домінування нормативістського підходу до інтегративного осмислення права як багатовимірного соціокультурного явища. Цей процес актуалізує аксіологічний підхід до дослідження правової реальності, в рамках якого право постає не лише як система норм, а як самостійна цінність культури

та засіб утілення загальнолюдських ідеалів – свободи, справедливості, рівності, гідності. Як справедливо зауважує О. Бандура, аксіологія права становить одну з фундаментальних складових правової філософії, без якої неможливе повноцінне розуміння природи та призначення права¹.

Як слушно зазначає Д. Лук'янов Теоретична значущість ціннісного виміру права полягає в тому, що право як культурно-історичний феномен не може бути адекватно зрозумілим поза контекстом тих цінностей, які воно втілює, захищає та на яких ґрунтується². Правові цінності формують ідейне підґрунтя права, визначають його сутність і мету, а також слугують критерієм оцінки якості правової системи та ефективності її функціонування.

Проблематика правових цінностей привертає увагу багатьох дослідників, проте їхні підходи до розуміння сутності цінності різняться за акцентами та методологічними орієнтирами. Аналіз наявних концепцій дозволяє виокремити кілька основних векторів дослідження.

Філософсько-екзистенційний підхід (В. Торяник, П. Макушев) трактує цінність як те, що визнається свідомістю особливо значущим і задає сенс життєдіяльності. У такому розумінні правові цінності є різновидом духовних, покликані забезпечити не лише зовнішній порядок, а й внутрішню узгодженість соціального буття. Цей підхід акцентує суб'єктивно-особистісний вимір цінностей³.

Антропологічно-культурологічний підхід (О. Бандура) розглядає цінність як витвір природи чи культури, що характеризується особливою значущістю для життєдіяльності людини. Принциповим є застереження, що справжні цінності мусять відповідати істинній природі людини, а не бути лише соціальними конструктами. Це відкриває простір для критичного аналізу правових інститутів з позицій їхньої відповідності природним правам та людській гідності⁴.

Соціально-нормативний підхід (К. Жебровська) інтерпретує цінності як узагальнення соціального досвіду та еталон належного, що втілює суспільні ідеали. Такий погляд підкреслює об'єктивно-історичний характер цінностей, їхню укоріненість у колективному досвіді спільноти⁵.

Диференційований підхід (Ю. Разметаєва) визнає існування як позитивних, так і негативних значущостей, проте в правовому контексті обґрунтовує доцільність обмеження аналізу лише позитивними цінностями, оскільки явища з негативною значущістю утворюють категорію антицінностей (злочинність)

¹ Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз) : автореф. дис. ... доктора філ. наук: 12.00.12. Київ, 2003. С. 3

² Лук'янов Д.В. Загальна теорія права: посібник. Харків : Право, 2019. С. 25.

³ Торяник В.М., Макушев П.В. Філософія права (в схемах та визначеннях): навчально-методичний посібник. Херсон, 2019. С. 69–71.

⁴ Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз) : автореф. дис. ... доктора філ. наук: 12.00.12. Київ, 2003. С. 9.

⁵ Жебровська К.А. Правові цінності у взаємодії правових систем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2017. С. 13.

або ціннісних деформацій (правовий нігілізм). Такий підхід дозволяє чітко розмежувати нормативне та девіантне в правовій сфері⁶.

Прагматичний підхід (В. Качур) визначає цінності через їхню функціональність – як явища, що мають значення для суб'єкта при здійсненні життєвого вибору. Це підкреслює практично-орієнтований характер правових цінностей⁷.

Синтез зазначених позицій дозволяє сформулювати інтегроване розуміння правових цінностей як фундаментальної категорії філософії права, що поєднує об'єктивну соціальну значущість правових інститутів, їхню суб'єктивну оцінку носіями правосвідомості та нормативну функцію орієнтації правового розвитку.

На основі проведеного аналізу можна запропонувати таке визначення: правова цінність – це особливий зміст права, який виражає його здатність задовольняти потреби та інтереси людини, забезпечувати її свободу, справедливість і безпеку. Це визначення акцентує функціональний аспект права, його спрямованість на захист та реалізацію людських інтересів.

Водночас правові цінності не є статичним утворенням. В. Чернописька слушно характеризує їх як динамічний феномен, що знаходиться у складній взаємодії з принципами права, правосвідомістю, правотворчістю та правореалізацією. Ця динамічність зумовлена тим, що правові цінності мають ієрархічну структуру та базуються на комплексі інтересів, у центрі яких перебувають людські потреби⁸.

Структурний аналіз правової цінності виявляє три взаємопов'язані компоненти:

1. Суб'єктивний аспект охоплює уявлення та оцінки суб'єктів права – громадян, правників, суспільних груп – щодо значущості правових інститутів. Цей аспект відображає рівень правової культури суспільства, ступінь інтеріоризації правових цінностей індивідуальною та колективною свідомістю. Важливо, що суб'єктивні оцінки можуть не збігатися з об'єктивною значущістю правових інститутів, що створює простір для правового виховання та формування правосвідомості.

2. Об'єктивний аспект характеризує реальні можливості права впливати на суспільні відносини та забезпечувати соціальний порядок. Цей вимір визначається ефективністю правових механізмів, їхньою здатністю упорядковувати соціальні взаємодії, запобігати конфліктам та забезпечувати передбачуваність поведінки. Об'єктивна значущість може вимірюватися через показники правопорядку, рівня довіри до правових інститутів, ступеня реалізації прав людини.

3. Імперативний аспект відображає ідеальні цілі та завдання, які мають бути досягнуті через правове регулювання. Це вимір правової цінності, що визначає

⁶Разметаева Ю.С. Правові цінності: природа та особливості. С. 184. URL: <https://surl.li/qgkmjo> (дата звернення: 15.10.2025)

⁷Качур В.О. Правові цінності як детермінанти сталого розвитку суспільства. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. Том. 12. № 3. С. 17. DOI: <https://doi.org/10.31548/law2021.03.002>

⁸Чернописька В. Проблема дефініції «правових цінностей» у сучасному науковому дискурсі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 1. Т.7. С. 96. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2020.25.089>

вектори правового розвитку та формує правовий ідеал. Імперативний аспект задає нормативну рамку для критичної оцінки наявної правової системи та спрямовує правові реформи.

Ця тривимірна модель підкреслює складність феномену правової цінності, який не може бути редукований ні до суб'єктивних оцінок, ні до об'єктивної функціональності, ані до нормативно-ціннісних ідеалів. Лише в єдності цих аспектів розкривається повнота ціннісного виміру права.

Особливу увагу заслуговує концепція П. Поліщука, який пропонує конкретизоване розуміння правових цінностей через призму практичного функціонування права. На його думку, правові цінності виявляються у чотирьох основних формах: конкретне вираження власної цінності права у практичному житті людей (гарантованість прав, свобод, рівності, справедливості); фундаментальні, природні права людини, основні демократичні правові принципи; особливі правові засоби та юридичні механізми (все те, що називається юридичним інструментарієм), котрі забезпечують цінність права; інститути, які виражають оптимальне співвідношення нормативного та індивідуального регулювання тощо⁹. Цей підхід цінний тим, що долає абстрактність філософських міркувань і демонструє, як правові цінності втілюються в конкретних інститутах та механізмах. Він підкреслює інструментальний вимір правових цінностей, їхню практичну спрямованість на забезпечення реальних, а не декларативних прав і свобод.

Багатоманітність правових цінностей потребує їх систематизації. У контексті прав людини як центральної ідеї сучасного права доцільно виділяти три рівні правових цінностей, що перебувають у відношенні ієрархічної залежності та функціональної взаємодоповнюваності:

Фундаментальні (базові) цінності – справедливість, свобода, рівність, гідність. Вони утворюють аксіологічне ядро права, є універсальними та позачасовими орієнтирами правового розвитку. Ці цінності не виводяться з інших правових принципів, а навпаки – самі слугують основою для всіх інших правових інститутів. Вони закріплені у міжнародних документах з прав людини та конституціях демократичних держав як найвищі правові цінності.

Інституційні цінності – верховенство права, законність, правопорядок. Вони відображають цінність права як системного явища, як впорядкованої та легітимної форми соціального регулювання. Інституційні цінності забезпечують стабільність та передбачуваність правопорядку, легітимність державної влади, захист від свавілля. Вони виступають посередницькою ланкою між фундаментальними цінностями та їх практичною реалізацією.

Процедурні цінності – доступ до правосуддя, змагальність, презумпція невинуватості, право на справедливий суд. Ці цінності забезпечують механізм реалізації фундаментальних та інституційних цінностей. Без належних процедур навіть найвищі правові принципи залишаються декларативними.

⁹ Полішук П.В. Поняття правових цінностей та методологічні підходи до розуміння їх сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2013. № 1-2. С. 80. URL: file:///D:/%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%87%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/Fmpp_2013_1-2_11.pdf (дата звернення: 09.11.2025)

Процедурні цінності гарантують, що права можуть бути реально захищені, а порушення – відновлені.

Запропонована класифікація відображає не лише ієрархію, а й функціональну взаємозалежність рівнів: фундаментальні цінності надають легітимності інституційним, інституційні створюють рамку для процедурних, а процедурні забезпечують реалізацію фундаментальних. Це утворює замкнений цикл, що свідчить про системний характер правових цінностей.

Отже, аксіологічний підхід до права відкриває нові горизонти для його дослідження та реформування, орієнтуючи правову систему на служіння людині як найвищій соціальній цінності.

2. Система правових цінностей у сфері прав людини

Проблема взаємозв'язку правових цінностей та прав людини становить один із найбільш дискусійних аспектів сучасної правової теорії. Множинність підходів до її вирішення відображає складність самого феномену прав людини, які одночасно виступають як ціннісний орієнтир, нормативний регулятор і соціальний інститут. Представники природно-правової школи трактують права людини як втілення універсальних, незмінних цінностей, що випливають із самої природи людини, тоді як позитивісти наголошують на необхідності їх нормативного закріплення для забезпечення юридичної сили та захисту. В цьому контексті необхідно зауважити, що інтегративний підхід поєднує аксіологічний і нормативний виміри, розглядаючи права людини як одночасно природні цінності та позитивні норми.

У сучасній правовій доктрині існують різні підходи до розуміння співвідношення правових цінностей і прав людини. Представники природно-правової школи розглядають права людини як втілення вічних, незмінних цінностей, що випливають із самої природи людини та існують незалежно від їх позитивного закріплення. Прихильники позитивістського підходу наголошують на необхідності нормативного закріплення прав людини для їх реального існування та захисту.

Особливу увагу заслуговує концепція Ю. Разметаєвої, яка обґрунтовує провідне місце прав людини в ієрархії правових цінностей. За її переконанням, права людини посідають унікальне становище серед духовних (нематеріальних) правових цінностей, оскільки вони одночасно є і самостійною цінністю, і засобом опосередкування інших фундаментальних цінностей – свободи, справедливості, рівності, людської гідності. Ця подвійна природа прав людини робить їх центральною ланкою правової аксіології¹⁰.

Аксіологічний підхід до прав людини передбачає їх розгляд як фундаментальних цінностей, що визначають спрямованість правового регулювання та є критерієм оцінки позитивного права. У цій перспективі права людини виконують роль правових ідеалів, до реалізації яких має прагнути правова система. Такий підхід долає суто інструментальне розуміння прав як механізмів захисту приватних інтересів і висуває їх на рівень принципів правопорядку.

¹⁰ Разметаєва Ю.С. Правові цінності: природа та особливості. С. 184. URL: <https://surl.li/qgkmjo> (дата звернення: 15.10.2025)

Первинними цінностями, які конкретизуються через систему окремих прав і свобод, виступають людська гідність, свобода, рівність, справедливість. Ці абстрактні аксіологічні категорії набувають юридичної форми через їх втілення в конкретних правах – праві на життя, свободі слова, рівності перед законом тощо. Таким чином, система прав людини постає як механізм констатації фундаментальних правових цінностей, їхнього переведення з рівня абстрактних ідей на рівень конкретних юридичних повноважень і захищених інтересів.

Важливо підкреслити, що права людини є формою вираження особистісної цінності природного права. Вони відображають фактично існуючі соціальні можливості людини, які визнаються її правами на протигагу формальному юридичному статусу. Без цього певного протиставлення, без необхідності тлумачення соціальних можливостей з позицій справедливого та ідеального, питання прав людини втратило б свою критичну та реформаторську актуальність. Права людини завжди виступають мірилом для оцінки чинного правопорядку, вказуючи на розрив між сушим і належним.

Сутність прав людини полягає у визначенні певного мінімуму загально-людських вимог до правового і соціального статусу людини, необхідного для її нормального існування. Це означає визнання того, що кожна людина повинна мати певний мінімум найважливіших прав і свобод незалежно від громадянства, національної, релігійної, расової, статевої належності. У держави при цьому виникає обов'язок визнати права людини найвищою соціальною цінністю і, відповідно, закріпити їх у нормах позитивного права, а також надати їм державно-правової охорони та захисту. Таким чином, відбувається втілення норм природного права в чинне позитивне право, що забезпечує перехід від абстрактних моральних вимог до конкретних юридичних гарантій.

Система правових цінностей у сфері прав людини має ієрархічну структуру. На вершині цієї ієрархії знаходиться *людська гідність* як абсолютна цінність, що визнається основою всіх інших прав і свобод.

Як справедливо зазначає О. Гришук, людська гідність, започаткована як філософська ідея, знайшла свій розвиток у трьох взаємопов'язаних вимірах – теологічному, філософському та правовому. Теологічний вимір людської гідності розкритий у вченні Томи Аквінського про божественне походження та природно-правовий характер людської гідності та її органічний зв'язок зі свободою. Філософський вимір людської гідності найповніше висловлений в етиці І. Канта, зокрема в його категоричному імперативі: «Дій так, щоб ти завжди ставився до людства та у своїй особі, і в особі будь-кого іншого як до мети, а не тільки як до засобу». Цей імператив встановлює фундаментальну заборону інструменталізації людини, визнаючи за нею статус автономного морального суб'єкта, який має абсолютну, а не відносну цінність. Кантівська концепція гідності закладає філософську основу для сучасного розуміння прав людини як невід'ємних і невідчужуваних. Правовий вимір людської гідності реалізується на двох рівнях: як принцип (конституційна цінність) та як суб'єктивне право людини. Ціннісний характер людської гідності пояснюється її джерельним характером щодо прав і свобод – усі права людини виводяться з визнання її гідності. При цьому тлумачення людської гідності як джерела прав людини не заперечує, а навіть

підсилює суб'єктивне право кожної людини на повагу до своєї гідності. Людська гідність має абсолютний характер і є основою державного ладу, що визначає спрямованість усієї державної діяльності¹¹.

Як зазначає Ю. Волкова, багатогранність людської гідності як цінності конкретної особистості спонукає до постійного пошуку її суті. Будучи ірраціональною за своєю природою, гідність не піддається вичерпному логічному визначенню чи встановленню чітких меж, оскільки не може існувати кордонів для людської природи. Ця невизначеність не є недоліком концепції гідності, а навпаки – відображає її антропологічну глибину та неможливість повного раціонального осягнення людської особистості. Важливою є теза про об'єктивну притаманність гідності кожній людині. Гідність не залежить від соціальних досягнень, інтелектуальних здібностей, моральних чеснот – вона належить людині просто в силу її людської природи. Однак відчуття людиною себе як цінності (почуття власної гідності) з'являється лише за певних умов, створення яких є основним обов'язком держави щодо людини. Держава не надає людині гідність, але вона зобов'язана створити умови, за яких людина зможе усвідомити та реалізувати свою гідність¹².

Д. Лук'янов справедливо визнає людську гідність найважливішою конституційною цінністю, завдяки якій здійснюється легітимація інституту прав людини¹³. Це означає, що визнання прав людини в конкретній правовій системі отримує своє остаточне обґрунтування через апеляцію до людської гідності. Без такого обґрунтування права людини ризикують перетворитися на довільний набір привілеїв, позбавлений твердого аксіологічного фундаменту.

Згідно зі статтею 28 Конституції України, гідність людини є непорушною і є тією цінністю, навколо якої будуються всі особисті (громадянські) права¹⁴. Це положення встановлює архітектуру системи прав людини: у центрі знаходиться гідність як первинна цінність, а навколо неї – різні категорії прав, кожне з яких є конкретизацією і засобом захисту гідності. Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); усі люди є вільні та рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України

¹¹ Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософсько-правова рефлексія. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави» (м.Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2018. С. 105

¹² Волкова Ю.Ф. Гідність людини як найвища цінність в умовах глобалізаційного світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип 29. Ч. 2. С. 402–407. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.63>

¹³ Лук'янов Д.В. Загальна теорія права : посібник. Харків : Право, 2019. С. 32.

¹⁴ Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://surl.li/ujpveg>

та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68)¹⁵.

Цінність гідності вимагає від держави гарантування мінімального рівня соціального захисту та абсолютної заборони будь-яких форм приниження чи жорстокого поводження.

Так, О. Орловський та М. Бондарук людську гідність визначають як антропосоціокультурну цінність кожної людини та джерелом її природного права на соціальний захист. Це твердження розширює традиційне розуміння гідності, яке часто обмежується сферою особистих (громадянських) прав, та поширює її на соціально-економічну сферу. Соціальні права та свободи людини є вищою правовою цінністю, а їх реалізація, охорона та захист є першочерговим завданням соціальної держави. У цьому контексті людську гідність варто розглядати як визначальну основу всіх прав і свобод людини, у тому числі соціальних. Адаже гідне існування неможливе без забезпечення мінімального рівня матеріального добробуту, доступу до освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення¹⁶.

Така інтерпретація людської гідності долає традиційний поділ на «негативні» (особисті) та «позитивні» (соціальні) права, демонструючи їхню органічну єдність. Держава не може обмежитися лише утриманням від втручання в особисту свободу – вона зобов'язана активно сприяти створенню умов для гідного життя кожної людини. У цьому проявляється трансформація класичної ліберальної концепції прав людини в напрямку більшої соціальної спрямованості.

Таким чином, людська гідність є не лише філософською чи моральною категорією, а й центральною правовою цінністю, що визначає зміст, спрямованість і межі правового регулювання у сфері прав людини. Вона виступає як основа соціального захисту, джерело природних прав і критерій справедливості, що має бути гарантований кожній людині незалежно від її статусу, походження чи переконань.

Свобода як правова цінність у контексті прав людини має багатовимірний характер і виступає однією з фундаментальних засад. Концептуальне осмислення свободи в правовому дискурсі передбачає розмежування двох її основних проявів: негативної свободи, яка означає свободу від втручання держави та інших суб'єктів у приватну автономію особи, та позитивної свободи, що відображає реальні можливості самореалізації та активної участі в суспільному житті.

Сучасна правова доктрина пропонує багатоаспектне розуміння свободи як правової категорії. О. Поцюрко визначає свободу через призму суб'єктної автономії та вольового вибору, акцентуючи на здатності незалежного суб'єкта самостійно приймати рішення та здійснювати різні варіанти дій у межах

¹⁵ Право на повагу до гідності: Конституційний Суд України (офіційний сайт). URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti> (дата звернення: 15.11.2025)

¹⁶ Орловський О.Я., Бондарук М.І. Людська гідність як фундаментальна цінність та першооснова соціальних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 67. С. 129–133. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.26>

правового поля відповідно до власних потреб, інтересів і цілей¹⁷. Принциповим у цьому визначенні є визнання не лише позитивної можливості дії, але й права на утримання від будь-яких дій, що підкреслює діалектичний характер свободи як правового феномену.

Також науковець виділяє форми свободи, як змістовної характеристики людського буття. Політична свобода втілюється в рівності соціальних суб'єктів у відносинах із владою та можливості впливати на прийняття суспільно значущих рішень. Економічна свобода передбачає рівність суб'єктів у сфері господарської діяльності та вільний вибір форм економічної активності. Ідеологічна свобода охоплює свободу слова, друку, віросповідання та світоглядного самовизначення. Правова свобода конкретизується через принципи рівності всіх перед законом і судом, що гарантує однакову міру правового захисту незалежно від соціального статусу чи інших характеристик особи¹⁸.

Філософсько-правове осмислення свободи виявляє три основні виміри цього феномену, що мають принципове значення для теорії та практики прав людини. По-перше, свобода розглядається як фундаментальна можливість людини обирати та діяти за власною ініціативою, що становить антропологічну основу людського існування. По-друге, свобода виступає як основоположний принцип права, який передбачає автономію суб'єкта – його незалежність від зовнішнього примусу та спроможність самостійно визначати параметри власної поведінки в межах правового простору. По-третє, свобода є аксіологічним фундаментом для захисту прав громадян, розбудови демократичних інститутів і формування громадянського суспільства¹⁹.

Українське конституційне законодавство визначає свободу як стан, за якого особи можуть здійснювати свої основні права без незаконного втручання, і встановлює комплексні механізми її гарантування та захисту. Важливо зауважити, що свобода, попри свій тісний зв'язок із правами, означає саме позитивну можливість вибору, а не просто формально встановлені права. Це підкреслює динамічний і креативний характер свободи як правової цінності, яка не вичерпується наявними правовими інститутами, а постійно спонукає до їх вдосконалення.

У правовому сенсі свобода постає як міра дозволеної, забезпеченої та захищеної законом поведінки людини. Вона є першоосновою суб'єктивних прав, які виступають конкретними інструментами її практичної реалізації. Фундаментальні права людини – свобода слова, думки, совісті, пересування – безпосередньо впливають із загальнолюдської цінності свободи і є формами її нормативного закріплення. При цьому право виконує функцію розумної межі свободи однієї особи, що не допускає порушення свободи іншої, забезпечуючи тим самим справедливий баланс індивідуальних інтересів у соціальному просторі.

¹⁷ Поцюрко О.Ю. Свобода та відповідальність як філософсько-правові цінності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 91.

¹⁸ Там само. С. 90.

¹⁹ Бондар Н.А., Міщенко М.С. Свобода як правова цінність: природа та особливості. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 26–30. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.3>

Сучасне розуміння свободи неодмінно передбачає її органічне поєднання з відповідальністю та визнання необхідності певних обмежень для захисту прав інших осіб і легітимних суспільних інтересів. Ця діалектика свободи та відповідальності становить одну з найбільш складних проблем правової теорії та практики, оскільки вимагає знаходження оптимального балансу між індивідуальною автономією та соціальною солідарністю.

Як влучно зауважує Н. Бровко, проблема відповідальності людини за свою свободу і дії нерозривно пов'язана з філософським осмисленням меж цієї свободи. Екзистенціальна філософія, визначаючи свободу як фундаментальну характеристику людського існування, наголошує на здатності людини творити себе та обирати власне майбутнє. Людина вільна, проте її свобода виражається передусім у внутрішньому ставленні до світу, у виборі власної духовно-моральної позиції. Саме тому особа може нести відповідальність за власні дії лише за умов наявності свободи волі, вибору та реальних засобів їх втілення. Свобода людини та відповідальність за власні вчинки, що становлять нерозривну єдність, є вихідною умовою існування природних прав людини. Філософське розв'язання проблеми співвідношення свободи та необхідності в діяльності та поведінці особи має величезне практичне значення для оцінки всіх людських вчинків і побудови справедливої системи юридичної відповідальності. Ні мораль, ні право не можуть обійти це питання, адже без визнання свободи особи втрачає сенс саме формулювання питання про її моральну і юридичну відповідальність за вчинки. Якщо припустити, що люди позбавлені свободи та діють виключно за потребою чи зовнішнім примусом, то питання про їхню відповідальність за поведінку стає безглуздом, що руйнує сам фундамент правового регулювання суспільних відносин²⁰.

Таким чином, свобода як правова цінність становить складний багатомірний феномен, який поєднує філософські, моральні та юридичні аспекти. Вона є не лише абстрактним ідеалом, але й конкретним правовим інститутом, що визначає зміст і спрямованість системи прав людини. Визнання свободи фундаментальною правовою цінністю вимагає від держави не лише утримання від невиправданого втручання в приватну сферу, але й створення позитивних умов для самореалізації особистості, що відповідає концепції соціальної правової держави.

Рівність є ключовою правовою цінністю, що забезпечує недискримінаційний характер реалізації прав людини. Принцип рівності передбачає не лише формальну рівність перед законом, а й рівність можливостей, що вимагає від держави вжиття заходів для подолання фактичної нерівності.

Загальна декларація прав людини 1948 року стала переломним моментом у визнанні універсальності принципу рівності. Стаття 1 цього основоположного документа проголошує, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах. Це формулювання має глибоке філософське значення, адже воно пов'язує рівність із самою природою людського буття. Стаття 2 Декларації

²⁰ Бровко Н.І. Філософсько-правовий аналіз категорії свободи та відповідальності людини. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. №1. С. 56. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1cba5aec-571e-4997-a80a-68dc9851ef36/content> (дата звернення: 15.11.2025)

конкретизує принцип рівності, встановлюючи заборону дискримінації за будь-якою ознакою. Перелік заборонених підстав для дискримінації включає расу, колір шкіри, стать, мову, релігію, політичні або інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан та інші характеристики. Важливо відзначити, що цей перелік не є вичерпним, що дозволяє адаптувати принцип рівності до нових викликів та форм дискримінації²¹.

Аналіз положень Загальної декларації прав людини дозволяє виокремити дві взаємопов'язані, але відмінні за своєю природою складові принципу рівності: метаправову (філософську) та юридичну (правову). У метаправовому значенні принцип рівності відображає концепцію внутрішньо притаманної рівної людської гідності всіх людей. Це означає, що кожна людина, незалежно від своїх індивідуальних особливостей, досягнень чи становища в суспільстві, має однакову моральну цінність. Така філософська основа рівності є передумовою для визнання універсальності прав людини та їх неотторканості. У юридичному аспекті принцип рівності трансформується в конкретні правові норми, що гарантують рівне право на всі визнані права і свободи без будь-якої дискримінації. Це втілення принципу рівності передбачає створення правових механізмів захисту від дискримінації та забезпечення однакового ставлення до всіх осіб у процесі реалізації їхніх прав²².

Визнання рівності всіх людей як фундаментального принципу є відносно новим явищем в історії людства. Протягом століть суспільства будувалися на засадах ієрархії, станових відмінностей та нерівного статусу різних груп населення. Лише у XX столітті, після трагічного досвіду двох світових воєн, ідея універсальної рівності здобула широке міжнародне визнання та була інкорпорована в систему міжнародних правових стандартів. Як зазначає А. Пуховська попри давність виникнення самої ідеї прав людини, справжній зміст вони знаходять лише на засадах принципів демократії, свободи, справедливості, рівності, визнання самоцінності людини. З цього випливає, що зміст і значення рівності як сутнісної характеристики прав людини полягають у тому, щоб права людини стали надбанням всіх і кожного. Так, наприклад, у ст. 6 Декларації прав людини та громадянина рівність фіксується не лише в ролі основи прав людини, а й у вигляді таких правил, як рівність усіх перед законом, рівність відносно громадських посад. Резюмуючи викладене, можливо констатувати, що сутність прав людини є єдністю свободи, рівності та гідності людей, відображених у їх природних правозобов'язаннях²³.

Дослідники прав людини підкреслюють органічний зв'язок між рівністю та іншими фундаментальними цінностями. Права людини набувають справжнього змісту лише за умови їх реалізації на засадах демократії, свободи, справедливості, рівності та визнання самоцінності людини. Це

²¹ Загальна декларація прав людини проголошена на Генеральній Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: <https://lawyersunion.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Deklaratsiya-prav-lyudyny.pdf> (дата звернення: 15.11.2025)

²² Titia Loenen. Historical Background and General Characterization of Equality as a Legal Concept. P. 17. https://doi.org/10.1163/9789004538368_003

²³ Пуховська А.С. Правова рівність у контексті правового світогляду та прав людини. *Альманах права*. 2014. Вип.5. С. 311.

означає, що рівність не є ізольованим принципом, а функціонує у взаємодії з іншими правовими цінностями.

Значення рівності як сутнісної характеристики прав людини полягає в забезпеченні універсального доступу до цих прав. Мета принципу рівності – зробити права людини надбанням усіх і кожного, незалежно від будь-яких обставин чи характеристик. Це передбачає не лише формальне закріплення рівних прав у законодавстві, але й створення реальних умов для їх здійснення.

Сучасне розуміння принципу рівності виходить за межі концепції формальної рівності перед законом. Визнається, що для забезпечення справжньої рівності недостатньо лише проголосити однакові права для всіх. Необхідно також враховувати фактичну нерівність, що існує в суспільстві, та вживати заходів для її подолання.

Концепція рівності можливостей передбачає активну роль держави у створенні умов, за яких усі особи матимуть реальну можливість скористатися своїми правами. Це може включати спеціальні програми підтримки для незахищених груп населення, позитивні дії (affirmative action), забезпечення доступності інфраструктури та послуг, а також інші заходи, спрямовані на вирівнювання стартових можливостей.

У правовій сфері сутність правової рівності знаходить своє вираження через різноманітні нормативно-юридичні форми. Вимога однакового становища людей перед законом трансформується в конкретні правові норми, що виступають зразками, моделями та правилами поведінки²⁴.

Сутність прав людини розкривається через єдність трьох взаємопов'язаних принципів: свободи, рівності та гідності. Ці принципи не можуть існувати ізольовано один від одного – вони взаємно обумовлені та підтримують один одного. Свобода без рівності може призвести до домінування сильних над слабкими. Рівність без свободи може перетворитися на зрівнялівку, що придушує індивідуальність. Гідність є основою, що надає морального виміру як свободі, так і рівності. Лише в їх єдності може бути досягнуте справжнє забезпечення прав людини. Це розуміння знаходить своє відображення в концепції природних прав і обов'язків людини, яка визнає, що певні права та відповідальність випливають із самої природи людського буття та не залежать від волі держави чи законодавця.

Принцип рівності є фундаментальною правовою цінністю, що забезпечує недискримінаційний характер реалізації прав людини. Його значення виходить за межі формального закріплення в правових актах, охоплюючи як філософсько-етичний вимір людської гідності, так і конкретні юридичні механізми захисту від дискримінації. Еволюція концепції рівності від історичних форм станової нерівності до сучасного визнання універсальної рівної гідності всіх людей є одним із найбільших досягнень цивілізації. Однак цей процес не завершений. Перехід від формальної рівності перед законом до рівності можливостей вимагає постійних зусиль держави та суспільства.

²⁴ Чепульченко Т.О. Рівність у праві: філософський вимір. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2015. Вип ¾ (27/28). С. 128.

Справедливість є однією з найдавніших і найбільш фундаментальних категорій, що визначають людське розуміння права та моралі. У системі правових цінностей справедливість посідає центральне місце, виступаючи водночас як мета права, критерій його оцінки та принцип його реалізації. Справедливість пронизує всю систему прав людини, виступаючи критерієм оцінки як матеріального, так і процесуального права.

Етимологічний аналіз терміна «справедливість» у давньогрецькій традиції демонструє його первісний зв'язок зі словом «помста». Однак навіть у ті давні часи помста в її елементарному розумінні та справедливість не ототожнювалися. Справедливість виступала своєрідною мірою помсти, що встановлювалася суспільством, обмежуючи свавілля та надмірність у відплаті за заподіяну шкоду. Ця еволюція від примітивної помсти до нормативно врегульованої справедливості стала важливим кроком у розвитку правової культури. Суспільство взяло на себе функцію визначення меж допустимої відплати, трансформувавши приватну помсту в публічне правосуддя. У сучасному розумінні відплатна справедливість у морально-соціальному сенсі означає забезпечення істинної свободи особистості та оцінку її діяльності з погляду добра і зла, заохочення і покарання. Правова відплата тлумачиться як правосуддя, що передбачає рівний підхід до всіх членів суспільства незалежно від їхнього статусу, становища чи інших характеристик²⁵.

Сучасна філософська думка визнає, що справедливість не буває однозначною. Пов'язана з різноманітними суспільними відносинами – економічними, соціальними, політичними, моральними, правовими – вона змінює свій зміст не тільки в різні історичні епохи, але й у межах одного історичного періоду. Це означає, що справедливість є контекстуально обумовленою категорією. Те, що вважається справедливим в одному суспільстві чи в одну епоху, може сприйматися як несправедливе в іншому контексті. Така відносність не означає відсутності універсальних вимірів справедливості, але вимагає врахування культурного, історичного та соціального контексту при її оцінці. Так, В Торьянік та П. Макушев визначають:

– справедливість як реальність існує лише в діях соціального суб'єкта. Без суб'єкта в суспільних явищах немає властивості справедливості – вона проявляється лише у відносинах «суб'єкт – суб'єкт» або «суб'єкт – суспільний інститут». Від характеру відносин, у які вступають із людиною держава, класи, соціальні групи, церква та інші інститути, залежить їхня оцінка як справедливих або несправедливих. Це підкреслює інтерсуб'єктивну природу справедливості: вона не є об'єктивно властивістю речей чи явищ, а виникає у процесі соціальної взаємодії та оцінюється з позиції конкретних соціальних акторів;

– співіснування людей на ґрунті взаємного визнання прав і свобод становить такий порядок, що може бути названий справедливим. Саме справедливість виступає основою ідеї права, виражає його сутність, а особливий акт визнання визначає як справедливість, так і феномен права в цілому. Ця концепція пов'язує справедливість із взаємністю та реципрокністю. Справедливий порядок – це

²⁵ Горбатенко В.П. Справедливість як соціально-правова цінність. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С. 151. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/fe211726-25d9-4241-aeec-67427a154908/content> (дата звернення: 10.11.2025)

такий, у якому кожен визнає права інших і очікує аналогічного визнання своїх прав. Така взаємність є основою соціального договору та правового порядку;

– справедливість є мірою відносного достоїнства цінностей, мірою їхньої рівноваги та субординації. Вона виступає особливим механізмом, що підтримує міру рівноваги правових цінностей і одночасно є визначальним моментом домінування при конфлікті зиткненні цих цінностей. У цьому аспекті справедливість функціонує як інструмент вирішення ціннісних конфліктів. Коли різні правові цінності вступають у протиріччя (наприклад, свобода слова та право на приватність), саме принцип справедливості дозволяє знайти прийнятний баланс та визначити пріоритети в конкретній ситуації;

– зміст справедливості як реальності полягає в трьох основних аспектах: мірі віддачі, мірі вимоги та правомірності оцінки. Універсальну справедливість характеризує насамперед визнання таких правових цінностей, як життя, власність, добре ім'я («гідність»), які можна знайти вже в давньому карному праві²⁶.

Отже, справедливість виступає однією з ключових категорій правової думки, що має глибоке смислове навантаження та багатовимірну природу. Н. Федіна розглядає її як особливу категорію, тісно пов'язану з такими фундаментальними поняттями, як демократія, рівність, свобода, відповідальність, система правових норм і державний устрій. Такий підхід дозволяє осмислити справедливість не лише як моральну чи філософську ідею, а як структурний елемент правового простору, що формує засади суспільного устрою²⁷. Своєю чергою, Т. Подковенко акцентує на тому, що справедливість займає центральне місце у системі правових цінностей. Вона не лише відображає практичну реалізацію права як регулятора суспільних відносин, але й виступає засобом із потужним людинотворчим потенціалом. Через правові інститути справедливість втілює гуманістичну природу права, його високе соціальне призначення²⁸. В. Горбатенко, спираючись на міждисциплінарні підходи, визначає справедливість як внутрішню властивість права, нормативне поняття моралі та соціальної цінності. У цьому контексті вона відіграє важливу роль у формуванні соціально-політичної та правової свідомості, а також постає як цінність, яку необхідно захищати й культивувати в умовах демократичного розвитку суспільства²⁹.

Справедливість є фундаментальною правовою цінністю, яка пронизує всю систему прав людини та виступає критерієм оцінки як матеріального, так і процесуального права. Еволюція концепції справедливості від давньогрецької ідеї міри помсти до сучасного багатовимірного розуміння демонструє поглиблення та гуманізацію правової культури. Багатоаспектність справедливості як правової категорії виявляється в її відносному характері, суб'єктному вимірі,

²⁶ Торяник В.М., Макушев П.В. *Філософія права (в схемах та визначеннях)* : навчально-методичний посібник. Херсон, 2019. С. 78.

²⁷ Федіна Н.В. *Правова справедливість як засіб забезпечення соціальної цінності правових норм. Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6 (15). С. 24.

²⁸ Подковенко Т. *Справедливість у системі цінностей права. Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4 (8). С. 13.

²⁹ Горбатенко В.П. *Справедливість як соціально-правова цінність. Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С. 150. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/fe211726-25d9-4241-aeec-67427a154908/content> (дата звернення: 10.11.2025).

функції основи співіснування, ролі механізму ціннісної рівноваги та тривимірній структурі. Ці аспекти не суперечать один одному, а доповнюють, створюючи цілісне розуміння справедливості як складного соціально-правового феномену.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного теоретико-методологічного аналізу архітекtonіки правових цінностей та прав людини, їхнього змісту та функціональної взаємодії у філософсько-правовому вимірі, можна сформулювати низку ключових висновків.

Аналіз наявних концепцій правових цінностей дозволив виокремити п'ять основних методологічних векторів дослідження: філософсько-екзистенційний підхід, що трактує цінність як те, що визнається свідомістю особливо значущим і задає сенс життєдіяльності; антропологічно-культурологічний підхід, який розглядає цінність як витвір природи чи культури, що характеризується особливо значущістю для життєдіяльності людини; соціально-нормативний підхід, що інтерпретує цінності як узагальнення соціального досвіду та еталон належного; диференційований підхід, який визнає існування як позитивних, так і негативних значущостей; прагматичний підхід, що визначає цінності через їхню функціональність. Синтез зазначених позицій дозволяє сформулювати інтегроване розуміння правових цінностей як фундаментальної категорії філософії права, що поєднує об'єктивну соціальну значущість правових інститутів, їхню суб'єктивну оцінку носіями правосвідомості та нормативну функцію орієнтації правового розвитку.

Багатоманітність правових цінностей потребує їх систематизації. Обґрунтовано класифікацію правових цінностей на три рівні, що перебувають у відношенні ієрархічної залежності та функціональної взаємодоповнюваності: **фундаментальні (базові) цінності** – справедливість, свобода, рівність, гідність, які утворюють аксіологічне ядро права, є універсальними та позачасовими орієнтирами правового розвитку; **інституційні цінності** – верховенство права, законність, правопорядок, які відображають цінність права як системного явища та виступають посередницькою ланкою між фундаментальними цінностями та їх практичною реалізацією; **процедурні цінності** – доступ до правосуддя, змагальність, презумпція невинуватості, право на справедливий суд, які забезпечують механізм реалізації фундаментальних та інституційних цінностей. Запропонована класифікація відображає не лише ієрархію, а й функціональну взаємозалежність рівнів: фундаментальні цінності надають легітимності інституційним, інституційні створюють рамку для процедурних, а процедурні забезпечують реалізацію фундаментальних. Це утворює замкнений цикл, що свідчить про системний характер правових цінностей.

Проблема взаємозв'язку правових цінностей та прав людини становить один із найбільш дискусійних аспектів сучасної правової теорії. Множинність підходів відображає складність самого феномену прав людини, які одночасно виступають як ціннісний орієнтир, нормативний регулятор і соціальний інститут. Встановлено, що інтегративний підхід поєднує аксіологічний і нормативний виміри, розглядаючи права людини як одночасно природні цінності та позитивні норми. Права людини посідають унікальне становище

серед духовних (нематеріальних) правових цінностей, оскільки вони одночасно є і самостійною цінністю, і засобом опосередкування інших фундаментальних цінностей – свободи, справедливості, рівності, людської гідності. Ця подвійна природа прав людини робить їх центральною ланкою правової аксіології.

Аксіологічний підхід до права відкриває нові горизонти для його дослідження та реформування, орієнтуючи правову систему на служіння людині як найвищій соціальній цінності. Дослідження архітекtonіки правових цінностей у сфері прав людини має не лише теоретико-методологічне, але й практичне значення для вдосконалення національного законодавства, розвитку судової практики, формування ефективної державної політики у сфері прав людини та підвищення рівня правової культури суспільства.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що система правових цінностей у сфері прав людини має складну архітекtonіку, характеризується ієрархічною структурою, функціональною взаємозалежністю елементів та динамічним характером. Людська гідність, свобода, рівність і справедливість утворюють аксіологічне ядро сучасного права, визначають зміст і спрямованість системи прав людини та виступають критеріями легітимності правового порядку. Подальші дослідження в цьому напрямку мають бути спрямовані на поглиблене вивчення механізмів інституціоналізації правових цінностей, аналіз їх трансформації в умовах глобалізації та цифровізації, а також розробку ефективних стратегій імплементації міжнародних стандартів прав людини у національну правову систему України.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні здійснено теоретико-методологічний аналіз архітекtonіки правових цінностей та прав людини в контексті трансформації сучасної юридичної науки. Обґрунтовується, що правова цінність є фундаментальною категорією філософії права, яка поєднує об'єктивну соціальну значущість, суб'єктивну оцінку та імперативну функцію. Ключовим положенням є визнання прав людини центральною ланкою цієї архітекtonіки, що виступає одночасно самостійною цінністю та механізмом втілення природно-правових ідеалів. Особливу увагу приділено людській гідності як абсолютній, джерельній основі всіх прав і свобод, яка вимагає від держави не лише утримання від втручання (негативна свобода), а й активного забезпечення соціальних умов для гідного існування (позитивна функція). Проаналізовано органічну єдність свободи, рівності та справедливості, підкреслено необхідність переходу від формальної рівності до рівності можливостей та зв'язок свободи з юридичною відповідальністю.

Література

1. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз) : автореф. дис. ... доктора філ. наук : 12.00.12. Київ, 2003. 40 с.
2. Бондар Н.А., Міщенко М.С. Свобода як правова цінність: природа та особливості. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 26–30. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.3>

3. Бровко Н.І. Філософсько-правовий аналіз категорії свободи та відповідальності людини. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 54-57. URL: <https://elar.nava.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1c5a5a5e-571e-4997-a80a-68dc9851ef36/content> (дата звернення: 15.11.2025)
4. Волкова Ю.Ф. Гідність людини як найвища цінність в умовах глобалізаційного світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип 29. Ч.2. С.402-407. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.63>
5. Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософсько-правова рефлексія. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави» (м.Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. 411 с.
6. Горбатенко В.П. Справедливість як соціально-правова цінність. Проблеми філософії права. 2003. Том 1. С. 150–153. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/fe211726-25d9-4241-aee-67427a154908/content> (дата звернення: 10.11.2025)
7. Жебровська К.А. Правові цінності у взаємодії правових систем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 24 с.
8. Загальна декларація прав людини проголошена на Генеральній Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: <https://lawyersunion.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Deklaratsiya-prav-lyudynu.pdf> (дата звернення: 15.11.2025)
9. Качур В.О. Правові цінності як детермінанти сталого розвитку суспільства. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. Том. 12. № 3. С. 17. DOI: <https://doi.org/10.31548/law2021.03.002>
10. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://surl.li/yjrvge> (дата звернення: 09.11.2025)
11. Лук'янов Д.В. Загальна теорія права: посібник. Харків : Право, 2019. 172 с.
12. Орловський О.Я., Бондарук М.І. Людська гідність як фундаментальна цінність та першооснова соціальних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 67. С. 129–133. 2021. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.26>
13. Подковенко Т. Справедливість у системі цінностей права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4 (8). С. 10-14
14. Поліщук П.В. Поняття правових цінностей та методологічні підходи до розуміння їх сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2013. № 1-2. С. 75–81. URL: file:///D:/%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%87%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/Fmpp_2013_1-2_11.pdf (дата звернення: 09.11.2025)
15. Поцюрко О.Ю. Свобода та відповідальність як філософсько-правові цінності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 86–93.
16. Право на повагу до гідності. *Конституційний Суд України* (офіційний сайт). URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti> (дата звернення: 15.11.2025)

17. Пуховська А.С. Правова рівність у контексті правового світогляду та прав людини. *Альманах права*. 2014. Вип. 5. С. 308–312.
18. Разметаєва Ю.С. Правові цінності: природа та особливості. URL: <https://surl.li/qgkmjo> (дата звернення: 15.10.2025)
19. Торяник В.М., Макушев П.В. Філософія права (в схемах та визначеннях): навчально-методичний посібник. Херсон, 2019. 152 с.
20. Titia Loenen. Historical Background and General Characterization of Equality as a Legal Concep. https://doi.org/10.1163/9789004538368_003
21. Федіна Н.В. Правова справедливість як засіб забезпечення соціальної цінності правових норм. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6 (15). С. 20–24
22. Чепульченко Т.О. Рівність у праві: філософській вимір. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2015. Вип 3/4 (27/28). С. 124–128.
23. Чернописька В. Проблема дефеніції «праових цінностей» у сучасному науковому дискурсі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 1. Т. 7. С. 96. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2020.25.089>

Information about the author:

Bondar Nataliia Anatolyivna,

PhD (Law),

Associate Professor of State, Legal Disciplines and Ukrainian Studies Chair

Sumy National Agrarian University

160, Herasya Kondratieva Str., Sumy, 40000, Ukraine